ГЛАСНИК ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА, Књ. 17 (2024), стр. 9-29
REVIEW OF REGIONAL MUSEUM, Vol. 17 (2024), pp. 9-29

Др Татјана КАТИЋ
Историјски институт
Београд

ВЛАСТЕЛИНСКА ИМАЊА – КАРАВАНСКЕ СТАНИЦЕ И ЈЕЗГРА СЕОСКИХ НАСЕЉА[1]

АПСТРАКТ: Куће тј. дворови крупне и средње властеле често су коришћени као преноћишта каравана у средњем веку. Због потребе за бројном послугом, многи од њих су утицали и на формирање насеља у близини. Доласком Турака, ови поседи нису нужно нестали. Њихови власници могли су, ступањем у османску службу, да их задрже, наставе да их увећавају или продају уколико желе. На тај начин се током 15. и 16. века наставио процес претварања некадашњих властелинстава у села о чему сведоче турски катастарски пописи. Велика приватна имања функционисала су и у време Османлија као путне станице. У раду се даје опис једног таквог – Киналиоглу читлука, који је у 17. веку служио као мензил на Цариградском друму.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Османско царство, хришћанско племство у служби Османлија, аристократски пејзаж, властелинска села, путне постаје – мензили

[1] Чланак је резултат рада на пројекту бр. 1565, Reshaping Nobility: Formation of the new Christian elite in Ottoman Serbia (15th–18th century) – NOBILITY, кога подржава Фонд за науку Републике Србије.

Потарје и Полимље у средњем и раном новом веку били су једно од значајнијих транзитних подручја Балкана преко којих се одвијао промет људи и робе из Приморја у унутрашњост полуострва и обрнуто. Караванска трговина утицала је на формирање постаја, обично код већих тргова/насеља или манастира који су могли да пруже храну и заштиту за људе и товарне животиње. Тако се у српским и дубровачким средњовековним изворима као важне караванске станице наводе Пријепоље, Пљевља, Бродарево, Лим (данашње Бијело Поље) и Брсково, а од манастира и цркава: Милешева, Црква Св. Николе у Прибојској Бањи, Црква Св. Апостола Петра и Павла код Бијелог Поља, Црква Св. Николе у Никољцу, манастири Давидовица и Мили код Бродарева, Црква Грлица у селу Родијеља и друге.[2]

Утврђена властелинска односно жупска средишта у земљи Косача: Милешевац, Кукањ, Козник и друга, такође су служила као караванске постаје.[3] У документима се, као станице каравана у

[2] О балканској караванској трговини, путевима и караванским станицама у средњем веку, посебно на наведеном подручју, постоји богата литература: К. Јиричек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, Зборник К. Јиричека I, Београд 1959; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Југословенски историјски часопис 1 (1937), 122–126; Б. Храбак, *Прошлост Пљеваља по дубровачким документима до почетка XII столећа*, Историјски записи XI/1–2 (1955), 1–25; Исти, *Пословни људи Полимља (1350–1700)*, Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ III (1976), 235–257; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974; Ј. Кнежевић, *Из далеке прошлости пљеваљског краја*, Пљевља 1979; С. Ћирковић, *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ III (1976), 211–223; Р. Ћук, *Караванске станице у Полимљу у средњем веку,* Милешевски записи 2 (1996), 7–24; М. Маловић-Ђукић, *Дробњаци у караванској трговини Полимља у средњем веку,* Милешевски записи 2 (1996), 25–33; Г. Томовић, С. Пушица, *Средњовековне путне станице и коначишта у Полимљу*, Милешевски записи 8 (2009), 69–96.

[3] Г. Томовић, С. Пушица, *Средњовековне путне станице и коначишта у Полимљу*, 74–77.

Полимљу, помињу још и два властелинска села: Новака Комарана (*villa Nouaci Komarani*), данас село Комарани, на левој страни Лима, западно од Бродарева и Прибила Кучинића, данас село Кучин, такође на левој страни Лима, северно од Пријепоља.[4] Ово последње се у дубровачким изворима означава као село (*villa*), место (*locus*) или кућа (*domus*) Прибила Кучинића.[5]

Да су властелинске кће/дворови у средњем веку могле да буду у функцији караванских преноћишта већ је констатовано у историографији, али без улажења у детаље попут оних да ли су такве куће биле ограђене, са колико помоћних објеката су располагале, колико су људи и јахаћих/товарних животиња могле да приме, колико су биле удаљене од најближег сеоског насеља и слично. Писани извори из тог периода који би сведочили о изгледу властелинске куће са окућницом (под овим не мислимо на замкове и утврђења) не постоје, као ни материјални остаци истих. На основу примера Кучина и Комарана јасно је да су властелинска имања неретко била језгро будућих сеоских насеља. Али, колико је у средњовековној Србији било властелинских кућа односно имања и колико је њих временом прерасло у села, није познато због оскудности расположиве средњовековне грађе. Ретке сачуване повеље ипак сведоче о њиховом постојању. На пример, у Бањској хрисовуљи (1316–1317) забележене су Блажујеве куће око којих је временом настало сеоско насеље, данас Блажево северно од Новог Пазара.[6] У истом документу се као међници неких

[4] Исто, 91–93.

[5] "*... usqe ad domum Pribilli Cuchinich*". Исто, 92, нап. 94.

[6] Г. Томовић, *Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској*, Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља, 2, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 2011, 227.

села у Метохији и на Косову наводе и Војеводине куће, Дидлове куће, Дмитрове куће, Музаћеве куће и Славкова кућа, али њихових трагова на терену нема.[7] До данас сачуван, не тако редак топоним *Придворица* у нашим крајевима директно указује на појаву формирања насеља послужитеља, дворана тј. придвораца у близини владарских, властелинских и црквених дворова.[8] Две такве Придворице постојале су и у околини Пљеваља; једној се не може утврдити тачан положај а друга је, крајем 16. века, представљала засеок села Глиснице.[9]

Турски извори настали одмах или недуго након успостављања османске власти, пре свега тапу тахрир дефтери, такође сведоче о постојању аристократских имања која су већ половином 15. века, или коју деценију касније, прерасла у села. Иако рад на овој врсти историјских извора траје већ деценијама, још увек немамо довољан број публикованих и адекватно анализираних дефтера, пре свега из угла историјске географије и просопографије, који би нам пружили целовиту слику Из тог разлога овде ћемо навести само неколико примера из грађе коју смо лично обрадили и на којој рад још увек траје, уз напомену да ће број села насталих око властелинских кућа/дворова сигурно расти како истраживања буду напредовала.

Први и можда најупечатљивији пример јесте настанак села од двора грчко-српске породице Анђеловића на Косову. Истакнути представници ове породице били су браћа Михаило и Махмуд-паша Анђеловић. Први је био велики челник и велики војвода Србије и члан

[7] А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд 2013, 47, 74, 76, 157, 202.

[8] М. Копривица, *Придворци у средњовековној Србији*, у: Између Подунавља и Средоземља, тематски зборник посвећен проф. др Синиши Мишићу поводом његовог 60. рођендана, Пожаревац–Ниш, 2021, 182– 183.

[9] A. Aličić, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, II, Sarajevo 2014, 417, 439.

трипартитног регентског већа које је управљало земљом 1458. године, а други, један од најзнаменитијих великих везира Османског царства (1456–1468; 1472–1473). За њих се претпостављало да су били родом из Новог Брда и да је то место где је породица живела. Међутим, тапу тахрир дефтери Вучитрнског санџака из друге половине 15. века показују да је још пре османског освајања постојало село Анђела, односно Анђелово село, које је несумњиво формирано око двора тесалијских Анђела-Филантропена који су се доселили у Србију крајем 14. века; двор је био подигнут на левој обали Криве Реке, близу њеног ушћа у Биначку Мораву, отприлике на месту данашњег села Топонице, средњовековне Тополнице. Будући да се ради о династији која је управљала Тесалијом до турског освајања, сасвим је извесно да су њени припадници дошли у Србију са великом војном и цивилном пратњом и да је простор на коме су подигли свој нови дом одмах попримио изглед села које је од почетка названо по њима. Село Анђела или Анђелово село је временом расло и до 70-их година 15. века спојило се са суседном Тополницом. Од тада се у дефтерима најчешће региструје као Анђелова Тополница.[10] У народу се ово име касније проширило на целу жупу односно нахију Тополницу јер су припадници породице Анђела на више места имали у тој области своје земљишне поседе, задужбинске цркве и манастире.[11]

У жупи односно нахији Тополници је, поред Анђела, било и ниже властеле, некадашњих пронијара, који су под Османлијама, у статусу тимарника, наставили да служе као оклопљена племенита

[10] Детаљније в. T. Katić, *Mahmud Pasha's origins and the Angelović family in the light of new evidence*, Initial. A Review of Medieval Studies 12 (2024), 197–207.

[11] Т. М. Катић, *Насеља српске жупе/османске нахије Тополнице (15–16. век)*, Баштина 64 (2024), 228–229.

коњица. Таквих породица је средином 15. века било најмање седамнаест. Осим тога било је и доста припадника ситног војничког племства, тзв. *војнука*, чији су поседи, са сељацима који су живели на њима и у околини, већ представљали заокружена сеоска насеља. У регистру *војнука* из 1455. године јасно су, према именима уписаних људи и именима села у којима живе, уочљива таква властелинска села; у Тополници то су били данас ишчезли Дурути и Сврдловица Којчића.[12] На основу истог извора дâ се закључити да су у вилајету Ходидед (у Босни) постојала властелинска села Похвалић (данас Пофалићи, сарајевско насеље) и Војковић (Војковићи код Илиџе); у нахији Сенице: Лопиже Чајковић (данас Лопиже) и Лукавско Дунишић (данас Дунишиће); у Клопотнику село Колобарић Мађери; у нахији Вучитрн село Дубовац (и данас Дубовац у општини Вучитрн) и још нека.[13]

Познато је да је нешто пре средине 15. века један од припадника властелинске породице Белмужевић, Стефан, држао под својом влашћу данашњу ваљевску Подгорину, где и данас постоји село Беомужевић (у османским пописима из 1536. и 1560, Белмужић и Белмужевић); налази се западно од Ваљева, на левој обали Обнице и некада је поред њега пролазио стари пут од града Сокола за Ваљево.[14] И за ово село се сасвим основано може претпоставити да је формирано око властелинског двора.

---

[12] Имена села представљају заправо властелинска презимена, односно патронимике или родовске надимке, а иста имена јављају се и код неких од уписаних *војнука*. У селу Дурути је регистрован оклопљени коњаник Радич син Дурута/Дуруте, а у селу Сврдловица Којчић, Радуј син Којчића. Т. Катић, *Војнучки дефтер из 1455. године за санџаке Крушевац, Вучитрн, Призрен и вилајете Звечан, Јелеч, Рас, Сенице и Ходидед*, Београд 2020, 18.

[13] Исто, 18–19.

[14] А. Лома, *Загорје Стефана Белмужевића – Куда је Јанко бежао са Косова*, Зборник Историјског музеја Србије 23 (1986), 20–21.

У попису из 1477. године помиње се влашки кнез Шобота, син Карана, који је управљао омањом облашћу од 23 села, а он сам је живео у селу Рудо Поље где су се укрштала два пута, ибарско-гружански и моравски пут.[15] Од 1560. године ово село се звало и другим именом Карановац а од 1572. године само Карановац (данашње Краљево). Нема сумње да се имање кнеза Карана, Шобатовог оца, кроз генерације ширило и на крају се спојило с Рудо Пољем коме је и наметнуло своје име.[16] На основу карактеристичног имена закључујемо и да је село Попучке, североисточно од Ваљева, вероватно било властелинско имање кнезова Попучковића. Један кнез Милош Попучковић помиње се 1477. године.[17]

Ови као и други примери насеља формираних око некадашњих властелинских имања које срећемо у османској документарној грађи, показују да су многи хришћански племићи и под турским султанима наставили да служе као племенити ратници, а обавезе су им углавном одговарале онима које су имали у српској средњовековној држави. Некадашња пронијарска властела је преведена у слој спахија, што значи да су поред сопствених баштина од којих су углавном и настајала властелинска села, имали и поседе (тимаре) на чије су приходе полагали право и од којих су опремали додатне војнике. На пример, један од већ поменутих Белмужевића, војвода Милош, постао је турски спахија после пада Смедерева (1459); године 1477. он је, као тимар, уживао приходе од трга у Јагодини.[18] Нижа властела, која је служила у

[15] Istanbul, T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (даље BOA), Tapu tahrir defteri (даље TD) 16, str. 183–193.

[16] Р. Тричковић, *О постанку и пореклу имена Карановац*, Историјски часопис 16–17 (1970), 255–260.

[17] BOA, TD 16, str. 54.

[18] A. Krstić, A. Magina, *The Belmužević Family. The Fate of a Noble Family in South*

статусу ешкинџија, соколара или неког другог војничког реда, такође је уживала тимаре али мање вредности, обично колективне, док су властеличићи – војнуци најчешће имали право само на сопствене баштине. Величина наследних племенитих баштина варирала је од једне до друге властелинске породице и временом се могла повећавати или смањивати кроз генерације. Од тога је и зависило да ли ће одређено аристократско имање прерасти у село и опстати кроз векове или нестати с изумирањем породице, губитком статуса или из другог разлога.

Тако је, на пример, извесни Ђорђе Суркиш, племић-спахија који је служио под заставом вучитрнског санџакбега најмање десет година, у периоду између два пописа, 1477. и 1486. године,[19] располагао малим тимарским приходима будући да је припадао нижем племству; имао је удео у колективном тимару за који не знамо која је села обухватао јер то није наведено у пописима.[20] Међутим, Ђорђе је имао своју баштинску земљу која је, због тога што је био спахија односно племенити коњаник, била ослобођена пореза.[21] Његов син Јован је касније, када је порастао, такође постао спахија тј. припадник тимарске коњице. На основу дефтера из 1486. године видимо да је ратовао скупа с оцем Ђорђем.[22] Суркишево имање сигурно није било мало јер се током османске власти и касније, до данашњих дана, одржало као село Суркиш у близини Подујева.

Спахије хришћани, односно припадници старе властеле у

East Europe During the Turbulent Period of the Ottoman Conquest (the 15th and first half of the 16th centuries), Revue des Études Sud-Est Européennes LIX (2021), 110. 105–123.

[19] BOA, Maliye defteri (даље MAD) 16; BOA, TD 11.

[20] BOA, MAD 16, str. 20a; BOA, TD 1048, str. 177.

[21] Исто.

[22] BOA, TD 11, str. 218.

служби султана, били су нарочито бројни у некадашњим областима херцега Стефана Вукчића Косаче, односно у тзв. вилајету Херсек (Херцеговом вилајету) од кога ће бити формиран Херцеговачки санџак.[23] Досадашњим истраживањима утврђено је да је 1469. године, према сумарном попису Босанског санџака коме је тада припадао Херцегов вилајет, од укупно 119 хришћанских тимара, 97 било у Херцеговом вилајету а 22 у Краљевом вилајету тј. у Босни. А од 33 спахије нових муслимана, 29 је било на подручју Херцеговине.[24] Херцегов син Владислав држао је целе нахије Требиње и Попово а међу хришћанским спахијама Херцеговог вилајета био је и неки Гргур, заповедник херцегове дворске страже, Санко, херцегов учитељ, заповедници појединих тврђава и Владислав, коморник босанског краља Стјепана Томашевића. У нахији Кукањ којој су припадала Пљевља, било је више хришћана тимарника (5) него муслимана (4).[25]

Први сачувани детаљни попис санџака Херцеговина из 1477. године показује да је хришћанска властела управљала појединим нахијама тј. жупама; на пример, нахијом Сокол управљао је жупан Влатко, нахијом Загорје жупан Радоња а малом жупом/нахијом Брезницом која је била део веће нахије Кукањ управљао је жупан Иван.[26] Исти катастарски попис доноси и податке о баштинским земљама средњовековне властеле различитог ранга. Оне су овде уписане под

[23] Основан је 16. јануара 1470. године. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1973. 46.

[24] H. Oruç, *Christian sipahis in the Bosnian Sandjak (15th century)*, Archivum Ottomanicum 26 (2009), 9.

[25] Исто, 10–12.

[26] A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985, 207–211. О области Брезнице детаљније у Г. Томовић, *Брезница*, Гласник Завичајног музеја у Пљевљима 1 (1999), 69–76.

именом читлука (чифлука), имања која уобичајено нису обрађивали сами власници већ сељаци који су уговором или на други начин били везани за њих.[27] Регистровани су, између осталих, чифлук кнеза Херака у нахији Хум, чифлук кнеза Радоја који је предао Османлијама тврђаву Сокол и чифлук неког жупана Радивоја.[28] Међутим, осим навођења имена селишта у саставу чифлука, а која је у највећем броју случајева немогуће идентификовати на терену, броја ливада, њива, винограда или млинова, нема конкретног податка о местима на којима су се налазиле куће ове властеле, назива села или другог.

Није познато како је изгледала једна раноновековна властелинска кућа тј. двор у нашим крајевима нити њена окућница и непосредно окружење. Да ли је била ограђена, колико је помоћних зграда имала, колико је људи могла да прими и да ли је околна природа била на неки начин уређена? Да ли је, попут европске властеле, и наша покушавала да обликовањем простора покаже своју моћ и статус у односу на остало становништво: градњом на истакнутом изолованом положају или пак уз постојеће насеље, у близини воде (уз обавезну воденицу), на месту које садржи одређено историјско сећање, подизањем манастира или цркве у непосредној близини?[29]

„Аристократски пејзаж“ је већ дуже време присутан као тема у науци, посебно у антропологији и археологији. Код нас, због изостанка репрезентативних материјалних остатака властелинских кућа/дворова,

[27] Неки од племића, старих спахија, у овом попису су уписани у статусу влаха јер су, према наредби султана, њихове властелинске баштине опорезоване према „влашком закону“ (Исто, 160, 439, 465). Ово је чињено, претпостављамо, зато што је примена повољније пореске основе била награда за вршење војне службе.

[28] Исто, 361.

[29] M. Hansson, *Aristocratic Landscape: The Spatial ideology of the Medieval Aristocracy*, Malmö 2006, 72–76, 132, 161–162.

питање тзв. аристократске просторне идеологије скоро да није ни дотакнуто.[30] За сада једини познати примери великашких имања - *Велимирови двори* у селу Кључ у општини Мионица и *Бакићеви двори* на периферији села Бања у подножју Венчаца, нису археолошки довољно истражени, односно истраживања су у току.

На локалитету *Велимирови двори* ископавања су вршена 1978, 1994. и 1995. године.[31] Данас су на терену видљиви: један урушени оградни зид дужине око 40 метара са остацима некадашње капије, остаци једнобродне цркве димензија 12 x 6,7 метара са дозиданом припратом димензија 7 x 8 метара и капелом, и грађевина кружне основе пречника 3 метра, очувана 6,5 метара у висину са уским правоугаоним прозорима у горњем делу, чија намена није најјаснија; неки претпостављају да је служила као кухиња мада нема трагова чађи. Око цркве постоји већи број гробова из 16. и 17. века. Велимиров двор подигнут је на платоу изнад реке Лепенице, која на том месту прави кривину – меандар тј. *кључ* по коме је село добило име.

Несумњиво да је Велимир био истакнути српски племић, влашки кнез који је под својом управом држао немалу територију; према народној традицији он је помогао султану да освоји Београд 1521. године. У османским пописима 16. века евидентирани су његови синови и унуци који су као спахије/кнезови држали око 180 села у Ваљевској нахији и били ктитори неколико цркава и манастира.[32]

---

[30] Истраживања овог типа углавном су усмерена на западну Европу. Једна од већих компаративних студија која се бави питањем организације кућа нижег племства и околног пејзажа, не садржи ни један једини пример аристократског имања из јужне или источне Европе (Исто).

[31] Детаљније в. Ж. Јеж, *Велимирови двори у селу Кључу код Мионице*, Ваљевац – велики народни календар за преступну 1996. годину, Ваљево 1996, 56–65.

[32] Детаљније о томе биће изложено у раду С. Катић, *О кнезовима Велимировићима*

Локалитет *Бакићеви двори,* односно Дворине, назван тако јер се, према предању, ту налазила кућа последњег српског деспота, такође влашког кнеза, Павла Бакића (умро 1537), истраживан је 2004. и 2007. године. Том приликом је откривена грађевина на два нивоа, правоугаоне основе 17 x 7 метара (не рачунајући анексе на северозападу), дебљине зидова око 1 метар. Нешто јужније од ње откривени су 2011. године остаци тробродне цркве већих димензија, отприлике 27 x 14 метара, чија систематска ископавања трају од 2016. године. Претпоставља се да је градња цркве започела у другој половини 14. века али да никада није завршена; срушена је у другој половини 15. века.[33] *Бакићеви двори* налазе се на платоу испод кога протиче поток Поповац. Досадашњи археолошки резултати нису потврдили али ни оповргли усмену традицију према којој се локалитет везује за Павла Бакића. Турски извори, међутим, недвосмислено показују да је управо село Венчац, које је некада постојало на месту где су данас *Бакићеви двори*, било средиште једне од више кнежина којима је управљала ова породица кроз неколико генерација.[34]

Недостатак материјалних, ликовних или наративних сведочанстава о изгледу приватних имања раноновековне хришћанске елите у нашим крајевима под османском влашћу, нарочито оних на путним правцима која су служила и као караванске станице[35],

(у припреми).

[33] М. Грковић, В. Миливојевић, *Резултати археолошких истраживања локалитета Дворине–Маџарско гробље у селу Бањи*, Шумадијски записи 6 (2012), 87–104; Д. Радичевић, В. Миливојевић, Д. Ћирковић, М. Васиљевић, *Археолошка истраживања на локалитету Дворине–Маџарско гробље у Бањи код Аранђеловца 2018–2020. године*, Гласник Српског археолошког друштва 39 (2023), 315–346.

[34] Детаљније у С. Катић, *Кнежевска властела Бакићи (15–16. век)*, у штампи.

[35] Таква имања је могуће лоцирати у великим дербендским селима у којима дефтери региструју кнеза или примићура; на пример, у Мокрој Гори, на путу од

можда ће бити превазиђен будућим истраживањима. До тада, одређена сазнања можемо стећи увидом у изглед једног таквог имања у рукама припадника муслиманске елите. Реч је о поседу (читлуку) који се налазио на Цариградском друму – Киналиоглу читлуку, који је у 17. веку служио као војна и цивилна постаја – мензил.

Назван по имену свог власника, овај посед је, поред породичног аристократског имања, имао функцију путне, караванске станице и као такав, убележен је у више ондашњих османских војних итинерера, али без ближег одређивања изгледа и положаја. Један од њих, додуше, идентификује га с Ражњем,[36] због чега је у домаћој литератури углавном прихваћено да је Киналиоглу читлук идентичан овом месту.[37]

Киналиоглу читлук налазио се заправо између Ражња и Параћина, како тврди Абдулах бин Ибрахим ел-Ускудари, мање познати османски хроничар који је лично учествовао у војним походима 1663/1664. године и 1688–1693. године и који је у више наврата пролазио поред овог мензила.[38] Он је оставио не нарочито детаљан, али за сада једини, опис Киналиоглуовог имања и дао неколико биографских података о власнику, који нам је познат само по патрониму `син Киналија` (*Kınalıoğlu*, *Kınalızade*). Реч је о имућној личности, припаднику војничког слоја, вероватно спахији-заиму,

Ужица до Вишеграда или у Кратову, у близини (Прибојске) Бање тј. старе караванске станице – цркве Св. Николе. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II (obradila S. Buzov, priredila L. Gazić), Sarajevo 2000, str. 337, 345.

[36] О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459-1683)*, Зборник Историјског музеја Србије 17 (1970), 32.

[37] О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд 1974, 240, нап. 51.

[38] Üsküdarî Abdullah Ef., *Vâka'ât□ı Rûz□merre*, I-IV, çev. M. Doğan, R. Ahıshalı, E. Afyoncu, M. Ak, Ankara 2017.

једном од вођа побуне која је избила 1603. године у Анадолији.[39] С обзиром на то да је у то време Османско царство водило рат против Хабзбуршке монархије (1593–1606), побуна у Анадолији је угушена тако што су једном броју побуњеничких вођа дати на управу одређени санџаци у Румелији. Тако је и Киналиоглу добио на управу Крушевачки санџак; година његовог постављења није наведена али је истакнуто да је дуго времена био крушевачки санџакбег и да се истакао у борбама против неверника (Хабзбурговаца).[40]

Док је био на том положају, он је подигао вероватно више задужбина од којих поуздано знамо само за једну у Параћину – хамам, за чије издржавање је завештао приходе од двадесет параћинских дућана, винограда и неколико повртњака.[41] Своје приватно имање – читлук, направио је између Ражња и Параћина, нешто ближе Ражњу, вероватно поред неке реке или потока. Читлук, описан као место са пријатном водом и ваздухом, обиљем ливада и пашњака, Киналиоглу је завештао својој деци да на њему живе и да наставе да га користе. Према Ускударију, који је овде боравио 1663. године, посед је имао све што је неопходно за једну караванску станицу и војни мензил: неколико зграда подигнутих у сврху ноћења људи, правих гостионица (*misafirhane*), више штала и сеника, као и амбаре за жито у које су, у време похода, смештане војне залихе. Све то опслуживало је небројено слуга који су живели на самом читлуку и у близини.[42] Да ли је овај посед на било који начин био физички ограђен/обезбеђен зидом није

[39] Исто, II, 301–302.

[40] Исто, II, 308.

[41] Хамам је био ван функције 60-их година 17. века када је овуда прошао Евлија Челебија. E. Çelebi, *Seyahatnâmesi*, V kitap, haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff, Istanbul 2005, 189.

[42] Üsküdarî Abdullah Ef., *Vâkı'ât□ı Rûz□merre*, II, 308–309.

познато. Вероватно не, с обзиром на време и место његовог настанка и на друштвени положај власника. Могуће да је сама кућа Киналиоглуа и његове породице била физички одвојена неком оградом од зграда за пријем путника и штала, или барем удаљена. Имање је кроз већи део 17. века служило као караванска и војна постаја, али није успело да траје дуже због близине Ражња и Параћина, који су ипак били већи мензили. Из истог разлога, а и због тога што се налазило у прилично густо насељеном крају, око њега се није формирало село, као што је то, на пример, био случај с имањем Прибила Кучинића у близини Пријепоља. Читлук Киналиоглуа страдао је у ратним операцијама 1688. године. Када је Ускудари поново овде прошао у августу 1691. године, забележио је да је војска заноћила на ливадама а да од некадашњих зграда није остало ништа. Све је било сравњено са земљом. Једино што је остало на том локалитету, било је име а и оно се убрзо изгубило.[43]

Властелинска имања су, дакле, како видимо, у средњем веку па и за време османске управе, могла да имају улогу путничких постаја и да утичу на формирање сеоских насеља. Од географског положаја, густине насељености дотичног краја и фреквентности путних праваца зависило је да ли ће уопште и колико дуго бити станице каравана. Сама величина поседа и трајање великашке породице кроз генерације утицали су на њихово прерастање у села. Тај процес моћи ће се још боље документовати како буду напредовала истраживања османских тапу тахрир дефтера, односно идентификовање хришћана спахија у нашим крајевима. Оно што вреди истаћи јесте да хришћани спахије нису постојали само у 15. и 16. веку већ су били присутни и у 17. веку.[44]

---

[43] Исто, 309.

[44] Истраживање спроведено на великом броју османских сумарних (*icmal*) дефтера показује да је чак и у 17. веку, посебно на Балкану, било хришћана тимарника. L.

Својим деловањем, ове истакнуте личности су свакако оставиле траг у срединама у којима су живеле. На пример, спахија Војин који је 1592. године учествовао у обнови Манастира Св. Тројице код Пљеваља, спахија Милисав (1609), Стефан (1637), Ђура (1638) и Радивој (1638) из породице Храбрена-Милорадовића у Херцеговини, ктитори и дародавци Житомислића, спахија Јован (1633), могући ктитор и приложник манастира на Ђуриним ћелијама на Руднику[45], као и други знани и незнани које тек треба открити.

БИБЛИОГРАФИЈА

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- BOA: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (Istanbul)
- MAD: Maliye defteri nu. 16.
- TD: Tapu Tahrir defterleri: 11, 16, 1048.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- A. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985.

Darling, *Nasihatnameler, İcmal Defterleri, and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century*, Osmanlı Araştırmaları XLIII (2014), 193–226; Ista, *Nasihatnameler, İcmal Defterleri, and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century – Part II, Including the Seventeenth Century*, Osmanlı Araştırmaları XLV (2015), 1–23.

[45] Д. Радичевић, В. Миливојевић, *Надгробни споменик Јована спахије са локалитета Ђурине ћелије на Руднику*, Натписи и записи 2 (2016), 40 са пратећом литературом у напоменама.

- A. Aličić, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, I-II, Sarajevo 2014.
- E. Çelebi, *Seyahatnâmesi*, V kitap, haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff, Istanbul 2005.
- *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II, obradila S. Buzov, priredila L. Gazić, Sarajevo 2000.
- Üsküdarî Abdullah Ef., *Vâkı'ât-ı Rûz-merre* I-IV, çev. M. Doğan, R. Ahıshalı, E. Afyoncu, M. Ak, Ankara 2017.

ЛИТЕРАТУРА

- М. Грковић, В. Миливојевић, *Резултати археолошких истраживања локалитета Дворине–Мађарско гробље у селу Бањи*, Шумадијски записи 6 (2012): 87–104.
- L. Darling, *Nasihatnameler, İcmal Defterleri, and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century*, Osmanlı Araştırmaları XLIII (2014), 193–226.
- L. Darling, *Nasihatnameler, İcmal Defterleri, and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century – Part II, Including the Seventeenth Century*, Osmanlı Araştırmaları XLV (2015), 1–23
- О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, Зборник Историјског музеја Србије 17 (1970): 3–196.
- О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд 1974.
- Ж. Јеж, *Велимирови двори у селу Кључу код Мионице*, Ваљевац – велики народни календар за преступну 1996. годину, Ваљево 1996, 56–65.

- Т. М. Катић, *Насеља српске жупе/османске нахије Тополнице (15–16. век)*, Баштина 64 (2024), 223–242.
- T. Katić, *Mahmud Pasha's origins and the Angelović family in the light of new evidence*, Initial. A Review of Medieval Studies 12 (2024), 197–207.
- A. Krstić, A. Magina, *The Belmužević Family. The Fate of a Noble Family in South East Europe During the Turbulent Period of the Ottoman Conquest (the 15th and first half of the 16th centuries)*, Revue des Études Sud-Est Européennes LIX (2021), 105–123.
- А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд 2013.
- А. Лома, *Загорје Стефана Белмужевића – Куда је Јанко бежао са Косова*, Зборник Историјског музеја Србије 23 (1986), 13–24.
- H. Oruç, *Christian sipahis in the Bosnian Sandjak (15th century)*, Archivum Ottomanicum 26 (2009), 5–16.
- Д. Радичевић, В. Миливојевић, Д. Ћирковић, М. Васиљевић, *Археолошка истраживања на локалитету Дворине–Мађарско гробље у Бањи код Аранђеловца 2018–2020. године*, Гласник Српског археолошког друштва 39 (2023), 315–346
- Д. Радичевић, В. Миливојевић, *Надгробни споменик Јована спахије са локалитета Ђурине ћелије на Руднику*, Натписи и записи 2 (2016), 35–41.
- Г. Томовић, *Брезница*, Гласник Завичајног музеја у Пљевљима 1 (1999), 69–76
- Г. Томовић, *Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској*, Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља, 2, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 2011, 195–249.
- Р. Тричковић, *О постанку и пореклу имена Карановац*,

Историјски часопис 16–17 (1970), 255–260
- M. Hansson, *Aristocratic Landscape: The Spatial ideology of the Medieval Aristocracy*, Malmö 2006
- H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1973.

РЕЗИМЕ

Куће властеле у средњем веку, односно властелинска имања, често су служила као преноћишта каравана, а због потребе за бројном послугом, многа од њих су временом прерасла у сеоска насеља. У Полимљу то су биле, на пример, куће Прибила Кучинића и Новака Комарана од којих су настала села Кучин код Пријепоља и Комарани код Бродарева. Доласком Турака, хришћанска властела није нестала како се до скора сматрало, већ је прешла у службу султана. Некадашњи крупни и средњи властелини – пронијари, постали су спахије и поред баштина које су од раније имали, добили су и тимаре за издржавање. То потврђују османски тапу тахрир дефтери у којима се као спахије појављују припадници властелинских породице Анђела/Анђеловића у области Новог Брда и Белмужевића код Ваљева. Њихова имања су средином 15. века већ представљала формирана сеоска насеља – село Анђела (Анђелова Тополница) и село Белмужић; оба су се налазила поред реке и важне регионалне саобраћајнице. У исто време су и од мањих властелинских имања настала села; на пример у жупи тј. нахији Сенице: Лопиже Чајковић и Лукавско Дунишић. Током 16. и 17. века наставило се формирање хришћанских аристократских поседа; позната су нам два из прве половине 16. века – *Велимирови двори* и *Бакићеви двори*. И у овом периоду су поједина аристократска имања, попут Ки-

налиоглу читлука, између Ражња и Параћина, функционисала као путничке и војне постаје – мензили.

Tatjana KATIC, PhD

FEUDAL ESTATES – CARAVAN STATIONS AND ORIGINS OF RURAL SETTLEMENTS

SUMMARY

In the Middle Ages, noble houses, noble estates, often served as lodgings for caravans, and due to the need for numerous servants, many of them gradually evolved into rural settlements. In the Polimlje region, for example, the estates of Pribil Kučinić and Novak Komaran gave rise to the villages of Kučin near Prijepolje and Komarani near Brodarevo. With the arrival of the Ottomans, the Christian nobility did not disappear, as was previously believed; instead, they entered the service of the Sultan. Former high and middle-ranking nobles —pronijars — became spahis, and in addition to their ancestral estates, they were granted timars for maintenance. This is confirmed by Ottoman tapu tahrir registers, where members of noble families such as the Anđela/Anđelović family in the Novo Brdo area and the Belmužević family near Valjevo are recorded as spahis. By the mid-15th century, their estates had already become established rural settlements — Anđela village (Anđelova Topolnica) and Belmužić village—both located near rivers and important regional routes. At the same time, smaller noble estates also developed into villages, such as in the medieval district of

Senica (župa, later nahija): Lopiže of the Čajković family and Lukavsko of the Dunišić family. Throughout the 16th and 17th centuries, Christian aristocratic estates continued to develop. Two from the first half of the 16th century are known: the Velimirović manor and the Bakić manor. During this period, some aristocratic estates, such as the Kınalıoğlu çiftlik between Ražanj and Paraćin, functioned as travel and military stations — menzils.